

НАРОДНЕ ІНСТРУМЕНТАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО ПІВДНЯ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано особливості розвитку народного інструментального мистецтва півдня України. Визначено основні етапи розвитку музичного виконавства цього регіону. Зазначено, що з другої половини XIX ст. створюються умови для формування національної музичної культури – виникають освітні заклади мистецького спрямування, значну роль відіграє товариство «Просвіта». Окреслено, що в XX ст. під впливом радянської ідеології закладаються передумови для формування великих оркестрових та ансамблевих колективів, до складу яких входять народні інструменти. Народне інструментальне мистецтво півдня України проходить шлях від аматорського до професійного виконавського рівня, демонструючи широкий спектр музичних колективів, що нині існують.

Ключові слова: народні інструменти, оркестр, південний регіон України, Миколаїв, музична культура.

Ilga KOLTS,
Postgraduate Student
of National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts
(Kyiv, Ukraine)

FOLK INSTRUMENTAL ART OF THE SOUTH OF UKRAINE

The development of musical culture in the southern region of Ukraine took place in accordance with the general tendencies that were available in other parts of the national cultural space. However, there were a number of differences due to the specificity of the development of artistic practice. Consider these positions in more detail. Some of the most ancient finds of musical instruments belong to the northern shores of the Black Sea, where there were remnants of ancient civilization. However, the well-known and information about the instruments of the seaside region, which was associated with the tribes of the Scythians and Sarmatia's, is mainly percussion instruments. So, at an early stage, the instrumental art of the south developed under the influence of the tendencies that were laid in the Greek colonies. In folk music during the next times it was used a lot of different instruments, but most of the music was given to vocal-choral and ensemble singing.

The first collectives included folk instruments begin to emerge in aristocratic and landed estates. An entertaining role played horn orchestras. The time for the existence of such orchestras falls in the second half of the XVIII century. Their musical repertoire included elements of folk music, as well as applied music. Orchestras of folk music and mixed orchestras that could contain folk instruments were used in different regions of Ukraine.

If we are talking about a later stage in the development of instrumental folk performances, then innovations that arise in the XIX century are extremely important. At this time, the conditions for the formation of an extensive musical culture, which is being started thanks to the activity of the RMC in the territory of Ukraine, begin to take place - the establishment of professional music education at institutions of different levels - schools, colleges, conservatories. A considerable role was played by the "Prosvita". Considering the musical culture of the south of Ukraine, one cannot but recall the figure of M. Arkas, who made an important contribution to the development of this region.

In 1925 the Mykolayiv Amateur Orchestra of Folk Instruments was founded, which was known not only in the Black Sea region, but also at the state level. He was called "All-Ukrainian Metalworkers' Orchestra" (VUORM). Under the guidance of G. Manilov there was a development of the collective, which became professional from the amateur. The activity of the Mykolaiv Orchestra of Folk Instruments became the factor that influenced the appearance of such collectives in Odessa.

In Soviet times, folk instruments have become mass, moreover, the existing state support for academic performance in folk instruments as a direct source of the priority ideals of nationality and the art of democracy. This process is accompanied by the mandatory presence of departments and faculties of "folk instruments" at various levels of the musical education process. It is at this time that there are various groups, designed for both adult professional musicians and children. In the south of Ukraine, children's folk instruments were available in Mykolayiv, Sevastopol. After the independence of Ukraine, the process of development of folk orchestral performance is not stopped. So in 1991 the folk art group of the folk instruments orchestra of Kherson Palace of Children and Youth Creation was founded.

In the modern Ukrainian space of the southern region of Ukraine, a number of collectives are shown that demonstrate a connection with established traditions, combining them with innovative approaches. If Russian folk instruments prevailed in the USSR in the first half of the 20th century, other instruments, including Ukrainian ones, gradually begin to be included, which becomes a characteristic feature of time.

Key words: folk instruments, orchestra, southern region of Ukraine, Mykolaiv, musical culture.

Постановка проблеми. Однією з тем, що потребує дослідницької уваги, є аналіз особливостей становлення, розвитку та сучасного стану народного інструментального мистецтва регіонів України. В той час як музична культура західної та центральної частини нашої вітчизни неодноразово ставала предметом дослідження, південний регіон залишався мало вивченим. Відповідно, актуальним питанням є розкриття специфіки та особливостей розвитку народного інструментального південноукраїнського мистецтва.

Аналіз досліджень. Питання народного інструментального мистецтва аналізується в низці робіт вітчизняних авторів. У працях В. Богданова (Богданов, 2000) та П. Круля (Круль, 2000) приділяється увага історії духового музичного мистецтва України від етапу зародження до початку ХХ ст. Питання розвитку дитячого оркестрового народно-інструментального виконавства в мистецтві України другої половини ХХ ст. представлене в праці Л. Шемет (Шемет, 2018). Аналізу діяльності миколаївського всеукраїнського оркестру робочих металістів присвячено розробку В. Шеремет (Шеремет, 2015). Питання впливу діяльності М. Аркаса в контексті музичної культури на становлення певних тенденцій окреслюється в праці В. Шкварець (Шкварець, 2001).

Мета статті полягає у дослідженні характерних рис та особливостей розвитку та сучасного стану народного інструментального мистецтва півдня України.

Виклад основного матеріалу. Розвиток музичної культури південного регіону України відбувався відповідно до тих загальних тенденцій, які були наявні в інших частинах вітчизняного культурного простору. Разом із тим існувала низка відмінностей, зумовлених специфікою становлення мистецької практики. Розглянемо ці позиції більш детально.

Одні з найдавніших знахідок музичного інструментарію належать до північних берегів Чорного моря, де були залишки античної цивілізації. Разом із тим відомі й відомості про інструментарій приморського регіону, який був пов'язаний із племенами скіфів та сарматів – це переважно ударні інструменти. Отже, на ранньому етапі інструментальне мистецтво півдня розвивалось під впливом тих тенденцій, які були закладені в грецьких колоніях. Серед інструментів широко використовувались струнно-щипкові (ліри, кіфари), духові (авлос та подібні до нього інструменти) та значно менше – ударні. Хоча в народному музикуванні за часів Київської Русі потім використовувалось чимало різних інструментів, більшу частину музики становив вокально-хоровий та ансамблевий спів. Така настанова була зумовлена поширенням церковної ідеології православного

спрямування, згідно з якою більше схвалювалась вокальна музика, пов'язана з вербальним началом, а не інструментальна. Перші осередки, пов'язані з розвитком музичної культури, так само були вокально орієнтовані. Це могли бути хори при братських школах та колегіумах. Якщо ж мова йшла про інструментальне виконавство, то воно переважно було пов'язане з академічною класичною складовою частиною. Виконавські склади при магістратах зазвичай складались з інструментів, як входили до симфонічного оркестру.

Перші колективи, до яких входили народні інструменти та не були частиною фольклору, – це ті, які виникли у дворянських та поміщицьких маєтках. Розважальну роль відігравали рогові оркестри. Час існування таких оркестрів припадає на другу половину ХVIII ст. Їх музичний репертуар включав елементи народного музикування, а також музику прикладного характеру. «Рогова музика в Україні виникла стихійно і за умов поміщицького побуту. Щоправда, музичний матеріал для рогових оркестрів був побудований частково на українських народних піснях, через що рогові оркестри, обслуговуючи досить широкі кола слухачів, безперечно, відіграли роль провідника національної музичної культури» (Круль, 2000: 118). Відомо, що в 1787 р. роговий оркестр Г. Потьомкіна виступав у Херсоні на досить значній зустрічі – російської імператриці Катерини II та австрійського імператора Йосипа II. Заможні родини могли мати й капели – оркестри, в яких був досить різний склад: «1. невеликі ансамблі народної музики, куди входили скрипка, бас (басоля), цимбали або бубон; 2. ансамбль народних інструментів із додатком духових інструментів; 3. ансамблі духових інструментів або духові оркестри; 4. мішані і широкомішані оркестри, що часом сягали обсягу симфонічного оркестру» (Богданов, 2000: 161). Як можна переконатися, ці оркестри народної музики та мішані оркестри, що могли містити народні інструменти, застосовувались у різних регіонах України.

Якщо йдеться про більш пізній етап розвитку інструментального народного виконавства, то надзвичайно важливими є новації, що виникають у ХІХ ст. У цей час закладаються умови для формування розгалуженої музичної культури, що започатковується завдяки діяльності РМТ на території України, – відбувається заснування професійної музичної освіти у закладах різних рівнів – школах, училищах, консерваторіях. Чималу роль мала робота товариства «Просвіта».

Розглядаючи музичну культуру півдня України, не можна не згадати постать М. Аркаса, який зробив важливий внесок у розвиток цього регіону. Він став не лише засновником та першим головою «Просвіти» у місті Миколаїв, композитором, істориком,

але й культурно-просвітницьким діячем, який був активним популяризатором української культури та мови. Важко переоцінити вплив його діяльності на формування музичної культури Причорномор'я. «Однак майже всі вони визначають як одну з найголовніших просвітницько-культурних заслуг М. М. Аркаса його невідступний і послідовний патріотизм в усій його історичній, музичній, літературній, науково-популярній творчості, громадській діяльності, глибоку любов і віру в свій народ, повсякчасну готовність прислужитися йому, принциповість, безкомпромісність і самовідданість у захисті його прав і свобод, рідної мови, культури, звичаїв і традицій» (Шкварець, 2001: 38–39). Майже від початку заснування «Просвіти» у ній було створено аматорський вокальний колектив, хор та драматичний гурток. Завдяки популяризації фольклору та народної творчості було створено умови для згуртування тих, кого цікавила народна культура, а отже, й інструментарій.

Варто зазначити, що саме в діяльності Миколаївської «Просвіти» брав участь Г. Манілов. Цей диригент та громадсько-культурний діяч очолював низку хорів та оркестрів. Серед них можна згадати оркестр народних інструментів. У музичній культурі першої половини ХХ ст. наявним стало зародження перших масштабних колективів на півдні України. «Так, на поч. ХХ ст. на хвилі просвітницького руху у м. Миколаєві з'являлися аматорські музичні гуртки, до яких входили здебільшого робітники та службовці підприємств міста» (Шеремет, 2015: 223). Деякі робітничі ансамблі під керівництвом професійних диригентів здобували неабиякого розвитку і з окремих робітничих ансамблів перетворювались на оркестри. Так, у 1925 р. було засновано Миколаївський самодіяльний оркестр народних інструментів, що був відомим не лише у Причорномор'ї, а й на державному рівні. Він мав назву «Всеукраїнський оркестр робочих металістів» (ВУОРМ). Під керівництвом Г. Манілова відбувався розвиток колективу, який з аматорського став професійним.

Цей колектив згодом очолювали Є. Єнін, В. Підпригора. «Велика робота з пропаганди народного інструментального мистецтва в регіоні, яка проводилася колективом і його керівництвом, знайшла втілення у такому (не згаданому у публікаціях) факті, як організація спільних виступів оркестрів народних інструментів із Миколаєва, Одеси та Херсону у цих містах навесні 1959 р. У кожному з названих міст відбулося по два концерти, один з яких був безкоштовним для учасників художньої самодіяльності місцевих підприємств» (Шеремет, 2015: 227). Крім того, внаслідок роботи колективу було виховано чимало кадрів, серед яких диригенти різних оркестрів.

Досить цікаво, що саме діяльність Миколаївського оркестру народних інструментів стала тим чинником, який вплинув на появу таких колективів і в Одесі. Загальновідомо, що в 1933 р. до Одеської консерваторії було направлено на стажування весь склад оркестру з Миколаєва (на той час його очолював Г. Манілов). Як зазначається, саме в цьому колективі були закладені основи майбутнього оркестру і кафедри народних інструментів Одеської консерваторії. Адже задля того, щоб навчити виконавців, які мали різний ступінь підготовки, було створено спеціальну програму, що відповідала рівню музичного училища. Деякі учасники оркестру, що вже мали музичну освіту, навчалися в консерваторії за іншим фахом. «У 1937 р. миколаївці блискуче закінчують консерваторію і продовжують концертну діяльність як професійний оркестр Одеської філармонії. Під час навчання колективу Г. Манілову було присвоєно вчене звання доцента Одеської консерваторії, і він залишався на педагогічній роботі до початку війни 1941 р. Увесь період перебування у Одесі Г. Манілов надавав творчу допомогу оновленому оркестру у м. Миколаєві. У 1938 р. частина оркестрантів, які навчалися в Одеській консерваторії, повернулися до рідного міста та влилися до свого базового колективу, а окремі музиканти стали керівниками оркестрів установ та підприємств України» (Шеремет, 2015: 226). Після завершення навчання В. Єфремов, який був вихованцем миколаївського оркестру, став диригентом об'єднаного оркестру народних інструментів Одеського музичного училища та консерваторії, який він очолював з 1949 по 1975 рр. Хоча керівники оркестру змінювались, цей колектив успішно нині функціонує, демонструючи надзвичайно високий рівень виконавської майстерності.

Л. Шемет влучно зауважує, що за радянських часів народні інструменти набувають статусу масових, крім того, наявна «державна підтримка академічного виконавства на народних інструментах як безпосереднього виразника пріоритетних ідеалів народності та демократизму мистецтва» (Шемет, 2018: 315). Відповідно, набуває активного розвитку народно-оркестрове виконавство, особливо у другій половині ХХ ст. Цей процес супроводжується обов'язковою наявністю відділів та факультетів «Народні інструменти» на різних рівнях музичного освітнянського процесу. Саме в цей час виникають різноманітні колективи, розраховані як на дорослих професійних музикантів, так і на дітей. На півдні України дитячі колективи народних інструментів були наявні у Миколаєві, Севастополі. Діяльність цих оркестрів була такою, що заклала певні традиції, які не змінилися із плином часу. «З моменту створення не

змінився інструментальний склад дитячих колективів півдня України – оркестрів російських народних інструментів міських Палаців творчості учнів Миколаєва (О. Комінарець) та Севастополя (П. Льошин, Р. Тищенко, Л. Корольова), які протягом багатьох років популяризували народну, класичну та сучасну музику» (Шемет, 2018: 318). Для миколаївського колективу було притаманне прагнення синтезувати інструментальний, вокальний та хореографічний жанри, а також звернення до музики не лише академічної, а й естрадної та фольклорної. Після здобуття Україною незалежності не припиняється процес розвитку народного оркестрового виконавства. Так, у 1991 р. було засновано народний художній колектив оркестру народних інструментів Херсонського палацу дитячої та юнацької творчості.

Варто зазначити, що за радянських часів склад таких оркестрів та ансамблів частіше складався з російських народних інструментів, які, як зазначає В. Шеремет, із часів утворення СРСР були загальноприйнятими, адже слугували інтересам правлячої партії, а українські інструменти не мали такого широкого розповсюдження, навіть порівняно із кінцем XIX ст. (Шеремет, 2015). Проте

вже з другої половини XX ст. відбувається поступове включення інонаціональних інструментів. Окрім цього, наявне розширення складу різних оркестрових груп. Для сьогодення притаманне звернення уваги на український інструментарій у таких колективах, коли не береться до уваги фактор їх етнічного походження.

Висновки. Народне інструментальне мистецтво півдня України має давнє коріння. Проте найбільш значні досягнення у сфері оркестрового та ансамблевого виконавства припадають на XX ст. Після поширення радянської влади народні інструменти починають сприйматись як ті, що відповідають ідеологічним настановам. Відбувається процес формування аматорських, а згодом й професійних колективів, як дорослих, так і дитячих. У сучасному українському просторі південного регіону України представлено низку колективів, які демонструють зв'язок з усталеними традиціями, поєднуючи їх із новаторськими підходами. Якщо в СРСР в першій половині XX ст. переважали російські народні інструменти, то поступово включаються й інші інструменти, в тому числі й українські, що стає характерною ознакою часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богданов В. О. Історія духового музичного мистецтва України: Від найдавніших часів до початку XX ст. Х.: Основа, 2000. 344 с.
2. Круль П. Ф. Національне духове інструментальне мистецтво українського народу. Малодосліджені сторінки історії. К., 2000. 324 с.
3. Шемет Л. В. Дитяче оркестрове виконавство в народно-інструментальному мистецтві України другої половини XX ст.: творчий аспект. Культура України. Харків: Редакційно-видавничий відділ ХДАК, 2018. Випуск 59. С. 312–322.
4. Шеремет В. В. Діяльність всеукраїнського оркестру робочих металістів м. Миколаєва як явище культури 20–80-х рр. XX століття. Культура і мистецтво у сучасному світі. К.: Видавничий центр КНУКіМ, 2015. Вип. 16. С. 220–228.
5. Шкварець В. П. Дослідження громадсько-політичної та культурно-просвітницької діяльності М. М. Аркаса: огляд сучасної історіографії спадщини. Наукові праці. Політичні науки: науково-методичний журнал. Миколаїв: Видавництво МДГУ ім. Петра Могили, 2001. С. 34–42.

REFERENCES

1. Bohdanov V. O. Istoriiia dukhovoho muzychnoho mystetstva Ukrainy: Vid naidavnishykh chasiv do pochatku XX st. [History of Brass Music of Ukraine: From ancient times to the beginning of the XX century]. Kharkiv: Osнова, 2000, 344 p. [in Ukrainian]
2. Krul P. F. Natsionalne dukhove instrumentalne mystetstvo ukrainskoho narodu. Malodoslidzheni storinky istorii [National Spiritual Instrumental Art of the Ukrainian People. Little-researched pages of history]. Kyiv, 2000. 324 p. [in Ukrainian]
3. Shemet L. V. Dytiache orkestrove vykonavstvo v narodno-instrumentalnomu mystetstvi Ukrainy druhoi polovyny KhKh st.: tvorchyi aspekt [Children's orchestral performance in folk-instrumental art of Ukraine in the second half of the 20th century: creative aspect]. Culture of Ukraine, Harkiv: Redakcijno-vidavnichij viddil HDAK, 2018. Issue 59. pp. 312–322 [in Ukrainian]
4. Sheremet V. V. Diialnist vseukrainskoho orkestru robochykh metalistiv m. Mykolaieva yak yavyshe kultury 20–80- kh rr. XX stolittia [Activities of the All-Ukrainian Metalworkers' Orchestra of the City of Nikolaev as a Culture of the 20s and 80s of the 20th Century]. Culture and art in the modern world. K.: Vidavnichij centr KNUKiM, 2015. Issue 16. pp. 220–228 [in Ukrainian]
5. Shkvarets V. P. Doslidzhennia hromadsko-politychnoi ta kulturno-prosvitnytskoi diialnosti M.M. Arkasa: ohliad suchasnoi istoriohrafii spadshchyny [Research of public-political, cultural and educational activities M.M. Arkas: An overview of the modern historiography of the heritage]. Scientific works. Political sciences: scientific and methodological journal. Mykolaiv: Publishing house of MSUU Petro Mohyla, 2001. pp. 34–42 [in Ukrainian]